

KATALIKŲ SOCIALINĖ MINTIS TARPUKARIO LIETUVOJE: SOCIALINĖS TEISINĖS VALSTYBĖS VAIZDINYS SOCIALIZME

Eglė Venckienė

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697
Elektroninis paštas tfik@mrni.eu

Pateikta 2013 m. birželio 17 d., parengta spausdinti 2013 m. rugpjūčio 21 d.

doi:10.13165/JUR-13-20-2-02-02

Santrauka. *Vakarų pasaulyje socializmas šiandien suvokiamas kaip nuolatinis visuomenės demokratizavimosi ir reformavimosi procesas, kaip vienas iš idėjinių faktorių, kuriant socialinę teisinę valstybę, kurio kompetencija nustatant socialinę teisinę tvarką – kurti solidarią vienodų teisių ir laisvių visiems visuomenę. Šiuolaikinėje Lietuvos teisinėje sąmonėje taip pat lieka erdvės naujoms socializmo interpretacijoms, suvokiant, kad ši ideologija niekur nedingo, o tik susiaurėjo jos kompetencija. Dabartinė vertybinė orientacija yra suponuota tarpukario politinės teisinės minties. Gausiausia tuomet katalikiškoji inteligentijos dalis formavo to meto visuomenės valstybės ir teisės misijos įgyvendinant žmogaus teises sampratą, išryškino socializmo trūkumus bei privalumus tame procese ir kiek jie turi išliekamąją vertę įgyjant socialinės teisinės valstybės pavidalą.*

Reikšminiai žodžiai: *socialinė teisinė valstybė, socializmas, teisingumas, prigimtinė teisė.*

Įvadas

Žmogus siekia gyventi saugioje visuomenėje, kovoja dėl savo orumo, laisvo savo interesų plėtojimo, siekia pažinti jį supantį pasaulį, suvokti savo vietą bei paskirtį jame. Tai neišvengiamai suponuoja „tikros“ ir „klaidingos“ valstybinės ir teisinės santvarkos pagal žmogaus teisių koncepciją problemą, kyla vis naujos teorinės žmogiškai vertingo gyvenimo interpretacijos. Joms įtaką daro konkrečios ekonominės vietos sąlygos, tautos socialinio bei kultūrinio gyvenimo tradicijos, savaip patikslinančios socialinės minties raišką, poreikį įprasminginti žmogaus teises kaip esminį valstybinės politikos ir teisinės tvarkos pagrindą ir elementą. Sąmoningas vertybių pasirinkimas, to pasirinkimo loginis pagrindimas formuoja ideologiją. Nuo jos priklauso valstybės modelis ir, be abejojimo, teisės paskirtis.

Demokratiname Vakarų pasaulyje socializmas šiandien suvokiamas kaip nuolatinis visuomenės demokratizavimosi ir reformavimosi procesas. Socialinio valstybingumo principas laikomas vienu pagrindinių konstitucinių principų ir yra apibrėžiamas per valstybei privalomą pareigą ginti silpnuosius, kai jie objektyviai nepajėgūs įgyvendinti savo teisių. Socializmas laikomas vienu iš idėjinių faktorių kuriant socialinę teisinę valstybę. Jo kompetencija nustatant socialinę teisinę tvarką – kurti solidarią vienodų teisių ir laisvių visiems visuomenę.

Šiuolaikinėje Lietuvos teisinėje sąmonėje taip pat lieka erdvės naujoms socializmo interpretacijoms suvokiant, kad ši ideologija niekur nedingo, o tik susiaurėjo jos kompetencija. Dabartinė vertybinė orientacija yra neabejotinai suponuota tarpukario politinės teisinės minties. Atkūrus nepriklausomybę, to meto tautinio sąjūdžio veikėjai, politinių srovių ideologai ir veikėjai diskutavo apie įvairių socialinių ekonominių santvarkų, taigi ir socializmo, galimybes garantuoti žmogaus teises. Gausiausia buvo katalikiškoji inteligentijos dalis. To meto Bažnyčia turėjo didelį moralinį autoritetą visuose to meto visuomenės sluoksniuose ir jautė turinti teisę vertinti socialinio gyvenimo reiškinius krikščioniškųjų vertybių požiūriu. Efektyvios valstybinės valdžios formavimo problema sukėlė ideologinę polemiką: kas nugalės: kolektyvumo, socialumo idėja ar individo primatas? Ar tarpukario Lietuvos katalikų inteligentija, formuodama to meto visuomenės valstybės ir teisės misijos įgyvendinant žmogaus teises sampratą, išryškino socializmo privalumus tame procese? Kiek jie, jos nuomone, turi išliekamąją vertę bei įgyja socialinės-teisinės valstybės pavidalą? Kodėl socialistiniam modeliui nebuvo lemta atlikti politinės ir teisinės sąmonės „modernizatoriaus“ funkcijos? Atsakę į šiuos klausimus geriau suprastume praktinį sąlygotumą šiandien vykstančios vertybių kaitos, kas keičia pačią teisės sampratą ir teisinį mechanizmą.

Objektas – katalikų socialinė mintis tarpukario Lietuvoje.

Tikslas – išnagrinėti valstybės ir teisės misijos įgyvendinant žmogaus teises sampratą, išryškinant socializmo trūkumus bei privalumus tame procese.

Metodologija. Atliekant tyrimą taikyti istorinis, filosofinis, sisteminės analizės, lyginamasis, mokslinių tyrimų metodai. Šių metodų kompleksinis taikymas reikšmingas tyrimo metu gautų apibendrinimų, išvadų teisingumui ir patikimumui, taip pat suformuluotų išvadų pagrįstumui.

1. Socializmo galimybių spręsti socialinės nelygybės problemas vertinimas

Šiuolaikinė teisės filosofija visuomeninio gyvenimo tvarkytoju ir teisės pamatu laiko teisingumo principą. Žmonių sambūviui ypač svarbus santykių teisingumas. Kiekvienas individas siekia dalyvauti visuotiniame tarpusavio paslaugavime, tobulėti fiziškai ir dvasiškai. Čia ypač svarbi tampa viena teisingumo formų – paskirstomasis teisingumas. Jis gali būti interpretuojamas kaip pusiausvyra tarp to, kas yra duota, ir to, kas yra gražinta. Susilpnėjus šiai pusiausvyrai, atsiranda socialinė nelygybė. Ar gali šią problemą išspręsti socializmas, svarstė katalikiškoji to meto lietuvių inteligentija.

1.1. Socialinės nelygybės interpretavimas ir socializmo siūlymų ją naikinti kritika

A. Maceinos problemos sprendimų išeities taškas – žmogaus asmuo. „Asmenybė yra didžiausia žemės vaikų laimė.“¹ Pabrėždamas nelygstamą asmens vertingumą, A. Maceina kritikuoja socializmą už žmogaus asmens nuvertinimą ir jo pavertimą priemone. Socializmas, anot A. Maceinos, būdamas paremtas klasių kovos ir nuosavybės neigimo principais, orientuotas ne į žmogaus asmenį, bet į kolektyvą, praktiškai socialinės demokratijos siekį pavertė priešingybe – kruvina proletariato diktatūra. Filosofas, įsigilinęs į ekonominio-socialinio gyvenimo realijas, teigė, kad „ekonominis skirtingumas yra išsakinijęs visoje prigimtoje santvarkoje ir būtų utopija svajoti apie visiško lygumo laikus“². Skurdas yra toks senas, kaip pasaulis. Taigi, galima daryti išvadą, svarstant kapitalizmo žlugimo problemą ir naujos santvarkos socialinius principus, kad kaip geriausia medicina neįveikia visų ligų, taip ir teisingiausia visuomeninė socialinė santvarka visiškai nepakirs skurdo šaknų³.

Būdamas krikščionių demokratų ideologu, S. Šalkauskis pabrėždavo metafiziško lygybės principo pagrindimo būtinumą. Anot filosofo, iškreiptas lygybės suvokimas lėmė demokratijos sutrikimus, netinkamą principo realizavimą. Būtina atsižvelgti, kad žmonės yra lygūs savo rūšimi ir nelygūs savo individualybe⁴. Žmonių skirtumai suvokti kaip natūralūs aiškinant skirtingą jūjų prigimtį: polinkiais, psichinėmis ir fizinėmis savybėmis. Todėl bandymas keisti situaciją, ignoruojant gamtos dėsnius, aiškintas kaip kėsinimasis į prigimtį ir todėl laikytas nepriimtiniu bei neturinčiu perspektyvos.

Nors socialinės nelygybės šaknys išvelgtos žmogaus prigimties nelygybėje, ir tai nelaikyta blogiu, kurį reikia visiškai panaikinti, tačiau laikytasi pažiūros, jog „niekas taip nedemoralizuoja visuomenės, kaip neteisingas paskirstymas klasėmis ir suteikimas

1 Maceina, A. *Raštai: Socialinė filosofija*. T. 2. Vilnius: Mintis, 1992, p. 23.

2 Maceina, A. *Socijalinis teisingumas: kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai pagrindai*. Kaunas: Sakalas, 1938, p. 7.

3 *Ibid.*, p. 1.

4 Šalkauskis, S. Momento reikalai ir principų reikalavimai. *Raštai*. T. 5. Vilnius: Mintis, 1996, p. 478.

kuriai jų privilegijų kitos grupės nenaudai.⁴⁵ Socialinė nelygybė laikyta iškreiptų vertybių ir neteisingumo priežastimi. „Senoji liberalistinė ekonomika, – rašė J. Keliuotis, – pasirodė visai nebetinkanti, nes mes mirštame badu prie pilnų aruodų <...> nes mes tik sugebame gaminti, bet nebemokame teisingai pagamintų vertybių padalinti...“⁴⁶. Priėta nuomonė, jog ekonomika yra dehumanizuota – skirta kapitalistų pelnui didinti, bet ne garantuoti žmogaus teisėms. Taigi jei socialinės nelygybės negalima panaikinti, tai ją „galima ir reikia sušvelninti ir sumažinti“⁴⁷. Nes tam tikrų materialinių gėrybių minimumas, pasak S. Šalkauskio, yra reikalingas žmogaus doroviniam ir intelektualiniam išsivystymui ir apskritai civilizacijos kūrimui⁴⁸. Natūralią visuomenės atomizaciją ir suskilimą į prieštaraujančias klases viltasi įveikti telkiant visuomenę pagal socialinio bendradarbiavimo principus. Manoma, kad ir kiekvienas žmogus turįs potencialios galios lavinti savo valią ir gebėjimus, kas padeda keisti savo socialinę padėtį ir įveikti skurdą. O besąlygiška dirbtinė lygybė, remiantis prigimtine žmogaus teisėmis, socializmo praktika Rusijoje, manoma, ne tik negalės užtikrinti individui visaverčio gyvenimo ir saviraiškos, bet stengsis juos nacionalizuoti ir privatizuoti. Nesocialistinė inteligentija neigė socialistų propagotą idėją, esą galima sukurti tobulą socialistinę visuomenę pagal iš anksto parengtą vienintelį teisingą projektą. Visuomenės raidos marksistinei revoliucinei, t. y. per neišvengiamą klasių kovą, koncepcijai buvo priešinama evoliucinė visuomenės raidos nuostata. Pagal ją, visuomenės pažangos variklis – ne „masė“, bet sąmoningai veikiantis ir siekiantis ekonominės nepriklausomybės individas. Taigi naujos santvarkos kūrimas laikytas neturinčiu perspektyvos laikinu reiškiniu.

1.2. Nuo socializmo atmetimo iki jo reabilitavimo, arba socializmo privalumų vertinimas

Aiškinantis socialinius reiškinius, juos vertinant, išsakant vieną ar kitą sprendimo variantą, buvo pripažinta, kad socializmo teisingumo, laisvės ir lygybės idėjos yra socialinio darinio (vadinasi, ir valstybės) visuotinės gerovės ramsčiai. Pavyzdžiui, savo straipsnyje „Komunizmas ir fašizmas“ 1937 m. „Židinyje“ V. Gustainis teigė, jog laisvės ir žmonių santykių, paremtų teisingumu, troškimas yra įgimtas jausmas, tačiau komunizmas tiesą, teisę ir teisingumą naudoja savo tikslui „ne kaip absoliutines vertybes, bet tik kaip priemones“⁴⁹. Šios kritikos išeities taškas buvo socializmo skelbimas išsigelbėjimu proletariatui. O, anot J. Žagrakalio, „mums privalo rūpėti ne vien daugumos reikalai, bet teisingai turi būti sprendžiami visų reikalai“⁵⁰. Kaip pažymi teisės filosofijos profesorius A. Vaišvila, tai orientavimasis į socialinio kompromiso valstybę, propagavimas ne šiaip asmens laisvės, o asmens gerovės⁵¹.

5 Žagrakalys, J. Pozityvinės teisės krizė. *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai*. T. II. 1936, p. 294.

6 Keliuotis, J. *Visuomeninis idealas*. Kaunas, 1935, p. 6.

7 Krupavičius, M. Bažnyčios socialiniai dėsniai. *Židiny*. 1930, 12: 419–420.

8 Šalkauskis, S. *Visuomeninis auklėjimas*. K., 1927, p. 112–113.

9 Gustainis, V. Komunizmas ir fašizmas. *Židiny*. 1937, 8-9: 137.

10 Žagrakalys, J., *supra* note 5, p. 296.

11 Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 231.

Nepaisant fundamentalios socializmo kritikos, filosofas S. Šalkauskis buvo įsitikinęs, jog katalikiškoji pasaulėžiūra turėtų integruoti modernias idėjas apsaugodama tai, kas jose pozityvu. „Socializmas iškėlė nemažai idėjų, nukreiptų prieš Katalikų bažnyčią ir turėjusių griauti krikščioniškąją civilizaciją. Dabar, kai šitos idėjos savo kriziniu išsivystymu privedė prie priešingų išdavų, kuriuose susidarė paneigianti jas santvarka, katalikiškoji pasaulėžiūra ir sykiu katalikai uoliausiai gina tai, kas šitose idėjose buvo teisingo.“¹²

Katalikų inteligentijai socialinio mokymo problema buvo prioritetinė. Jos atstovai, remdamiesi Vakarų Europos kolegų idėjomis, Šv. Sosto enciklikomis, ėmė vengti siauro socialinių reiškinių vertinimo, labiau ėmė gilintis į jų esmę. Buvo suvokta viopusiško socializmo vertinimo žala. A. Civinskas, J. Staugaitis, K. Paltarokas ir kiti laikėsi pažiūros, kad kiekvienoje teorijoje, kad ir viopusiškoje, esama pozityvių elementų, kurių nedera nutylėti. Anot K. Šaulio, pats iš savęs socializmo tikslas yra geras, nes ir Dievas liepė nelaimingais rūpintis¹³. A. Civinskas pripažino „Marksui garbę už tai, kad jis žmogaus darbo svarbą pakėlė aikštėn“, bet, vien tik darbui suteikdamas vertę, „nukrypo į šalį nuo geros teisybės, pasiliko svajotoju, kuris savo galvoj sutvėrė gyvenime nepritaikomas taisykles“¹⁴.

Neabejotina katalikiškosios lietuvių inteligentijos pavienių minčių ir koncepcijų vertė, ginant socialinį teisingumą, ieškant būdų jį įgyvendinti. Tikėta, kad jos padės pašalinti socialinius trūkumus ir parodys kelią į naują tvarką, kuri į pirmą vietą iškelia privačią nuosavybę ir privačią gamybos politiką kaip pagrindą socialinėms problemoms spręsti.

2. Socialistinio požiūrio į privatinę nuosavybę kritika

Katalikiškoji inteligentija neneigė tam tikro klasinio susiskirstymo. Jos atstovai bene labiausiai diskutavo apie to susiskirstymo formalųjį požymį – privatinę nuosavybę, stengėsi parodyti jos prigimtį, socialines funkcijas bei išsiaiškinti, ar ji yra visuomenės susipriešinimo, išnaudojimo priežastis, kurią reikia panaikinti, kaip siūlė socializmo ideologai ir sekėjai.

Socialistų teigimas, kad privatinės nuosavybės panaikinimas yra būtina priemonė sukurti idealią visuomenės ekonomikos struktūrą, skatino minėtą inteligentiją išsiaiškinti ar „naujojo ūkio“ modelio suvisuomeninta gamyba būsianti efektyvi.

2.1. Privatinės nuosavybės socialinė reikšmė ir prasmė

Kapitalizmui būdingus socialinius prieštaračius S. Šultė siūlė švelninti remiantis privatine nuosavybe, o ne ją naikinant. Įžvelgtas visuomeninis nuosavybės pobūdis, jos socialinė funkcija. Todėl socializmas, kurs visą nuosavybę nori pavesti valstijai, yra ne

12 Šalkauskis, St. Ideologiniai dabarties krizių padariniai ir katalikiškoji pasaulėžiūra. *Židinys*. 1936, 3: 270.

13 Šaulys, K. *Socialistai ir mūsų socialistiški reikalai*. Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1907, p. 8.

14 Civinskas, A. *Socialistai. Kas jie? Iš kur atsirado?* Skenandoach: Žvaigždės sp., 1908, p. 75.

tiesk dorai priešingas, kiek žmogaus psichologijai ir amžių prityrimui¹⁵. Nepripažindami privatinės nuosavybės, socialistai nepaliko jokio socialiojo akstino, kuris skatina asmeninę iniciatyvą ir yra pažangos pradmuo. Tik badas priverčia valgyti iš bendro katilo, kategoriškai teigė S. Šultė¹⁶.

Privatinė nuosavybė laikyta prigimtinė teise, o anot krikščioniškos minties atstovo teisininko J. Žagrakalio, prigimtinė teisė yra „proto teisė, atitinkanti gamtą, pasėta visų žmonių protuose, nesikeičianti, amžina. <...>. Kas neklauso tos teisės, tas daro pats sau skriaudą, nes atsisako žmoniškumo <...>“¹⁷. Pozityvioji teisė, kuri priešintųsi prigimtai-jai teisei, pritarė filosofas S. Šalkauskis, sukeltų didžiausią visuomenėje suirutę¹⁸.

Pirmiausia buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad gamybos priemonių nusavinimas pats savaime negali nieko pagaminti. Tam reikia laisvo suinteresuoto darbininko. Valstybė, būdama vienintelė savininkė ir darbdavė, taps jėga, nurodančia, ką darbininkas turi padaryti, kiek ir kokį atlyginimą turi gauti. Kiekvienas individas turės mokėti dirbti visus darbus, o tai, anot K. Šaulio, yra „vėjų gaudymas“¹⁹, nes žmonės iš prigimties turi nevienodus gabumus ir yra nevienodai darbštūs ir sąžiningi.

„Bendras arklys visados yra liesas ir greitai dvesia“, teigė S. Šultė. Jis buvo įsitikinęs, kad socialistinėje gėrybių visuomenėje kils netvarka ir sumaištis, nes niekas nebus suinteresuotas rūpintis visais įmanomais visuomenei priklausančiais daiktais ir elgsis su jais kaip išmanydamas. „Turėdamas by kokį daiktą nuosavybėje žmogus labiau juomi rūpinas.“²⁰ Nuosavybės atskyrimas, siekiant lygiavos principo, neskatins žmogaus noro „išradinėti mašinų“, nes pasak A. Kaupo jis „iš savo išradimo neturėsias pelno“²¹. Be to, žmogus iš prigimties linkęs į blogą ir, vengdamas darbo, stengiasi jį kitam „užmesti“²². Kontroliavimas žmonių nesavanaudiškai dirbti pareikalaus vis didesnio biurokratinio aparato, todėl, anot K. Šaulio, neišvengiamai išaugs „legionai valdininkų ir kitų valstybės tarnų“, kurie turėdami didelę galią gali susigundyti piktnaudžiavimu valdžia²³.

2.2. Privatinė nuosavybė – asmens individualybės sklaidos garantas

Centralizuotas suvalstybtos nuosavybės valdymas – tai kėsinimasis į žmogaus laisvę ir orumą – negatyvus argumentas, nurodantis rizikingus privačios nuosavybės panaikinimo rezultatus. Asmeninės nuosavybės suvisuomeninimas buvo traktuojamas kaip išvaduojantis individą nuo būtinumo rinktis gyvenimo būdą. Viską reguliuojanti valstybė paverčia asmenybę pasyvia bei inertiška. Anot J. Bikino, socializmas nepripažįsta laisvos žmogaus valios, ji esanti tik paprasta užgaida ar įgimtas polinkis. Privatinė

15 Šultė, S. *Savasties klausimu*. Kaunas: Šviesa, 1919, p. 11.

16 Šultė, S. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*. Kaunas: Šviesa, 1919, p. 29.

17 Žagrakalys, J., *supra* note 5, p. 286.

18 Šalkauskis, S. *Visuomeninis auklėjimas*. Kaunas: [s.n], 1927, p. 62.

19 Šaulys, K., *supra* note 13, p. 41.

20 Šultė, S., *supra* note 15, p. 10.

21 Kaupas, A. *Socializmo silpnos pusės*. Skenandoach: Šliako sp., 1903, p. 54.

22 *Ibid.*

23 Šaulys, K., *supra* note 13, p. 20.

nuosavybė traktuota ne tik kaip priemonė normaliai savimeilei patenkinti, užsitikrinti materialią nepriklausomybę, bet ir kaip pagrindinis įrankis patenkinti saugumo poreikį, kas ypač svarbu pirmiausia šeimai. Šventa prigimtis reikalauja, kad tėvas vaikams pristatytų viso, kas reikalinga jų gyvybei ir išauklėjimui; pati prigimtis jam įskiepijo norą vaikų ateitį aprūpinti, apdrausti nuo vargo²⁴.

Kaip matyti, lietuvių katalikiškoji inteligentija neneigė privatinės nuosavybės, bet ją laikė individo saviraiškos bei jo ir visuomeninės gerovės garantu, o ne laikinu reiškinium, kuris išnyks kaip ekonominės raidos padarinys. Ji buvo suprantama ne tik kaip efektyvus valstybės ūkio garantas ir būtinas elementas, bet ir visuomenės stabilumo pagrindas bei veiksnys, leidžiantis individui dalyvauti kultūriniuose mainuose.

3. Darbdavių ir darbininkų susipriešinimo įveikimo galimybės – nuo kovos prie bendradarbiavimo

Akcentuodami visuotinį klasinį susipriešinimą, socialistai matė tik vieną būdą jį įveikti – revoliuciją. Nesocialistinei lietuvių inteligentijai buvo svarbu išsiaiškinti, kaip būtų galima tą situaciją pakeisti, kad būtų sumažinta socialinė nelygybė, nes jos, kaip prigimtinių kategorijos, jie buvo įsitikinę, visiškai įveikti neįmanoma.

A. Maceinai neatrodė, kad revoliucijos keliu galima pasiekti teigiamų socialinių pasikeitimų. Revoliucija – tai visada keršto ir neapykantos išsiveržimas. Pasak autoriaus, socialiniu atžvilgiu tai reiškia norą velnią išvaryti „balzebubo“ pagalba²⁵. Visa katalikiškoji inteligentija buvo įsitikinusi, kad darbininkų judėjimas neturi eiti klasinės kovos keliu, bet, kaip pastebėjo V. Bičiūnas, „turi būti imta pagrindan visuomenės ir ūkio sutvarkymas, kad būtų galima eiti prie darbininkų būvio pagerinimo“²⁶.

3.1. Privačios nuosavybės efektyvus valdymas – klasinio susipriešinimo mažinimas

Visų pirma, laikytasi pažiūros, jog iš privačia nuosavybe grįstos santvarkos būtinumo kyla nuosavybės socialinė funkcija, t. y. nuosavybės turėjimą ir valdymą pateisinąs tik jos panaudojimo socialinis efektyvumas. Privatinė nuosavybė, socialistų skelbiama kaip darbininkų ir darbdavių supriešinimo pagrindas, interpretuota kaip pagrindinė priemonė socialinei nelygybei sušvelninti. Ji laikyta ta erdve, kurioje gali sugyventi ir darbdavys, ir darbininkas. Toji nuosavybė nė vienam iš jų nėra privilegija kaip teisė be pareigų. Atvirkščiai, ji duoda tam tikrą moralinį socialinį įsipareigojimą, kurį, siekiant santarvės, abipusiai turi atlikti abiejų klasių atstovai. Laikytasi pažiūros, kad abi klasės negalinčios egzistuoti viena be kitos. Kaip „negali gyvuoti kapitalas be darbo, o darbas

24 Paltarokas, K. *Socialis klausimas*. Kaunas: Petronio knygynas, 1921, p. 138.

25 Maceina, A. *Socijalinis teisingumas: kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai pagrindai*. Kaunas: Sakalas, 1938, p. 1.

26 *Steigiamojo Seimo darbai. 1920–1921*, p. 55.

be kapitalo²⁷, rašė K. Paltarokas, taip ir „darbininkas negali apsieiti be fabrikanto, fabrikantas – be gero darbininko“²⁸, teigė J. Staugaitis.

Istatymų, reguliuojančių luomų tarpusavio santykius, nustatančių nuosavybės teisę, leidyba buvo laikoma pagrindiniu valstybės uždaviniu, siekiant apibrėžti socialinį paslaugavimą. To gyvu pavyzdžiu A. Kaupas nurodė JAV. Ši valstybė, įstatymiškai kontroliuodama monopolijų veiklą, vykdydama socialinę politiką, atitinkančią socialinės partnerystės idėją, sumažina socialinius konfliktus. Anot A. Kaupo, JAV socializmas „tiesiog daromas: trestai persekiojami, geležinkelių kompanijos baudžiamos, korporacijos varžomos“, t. y. artėjama prie socializmo idealų įgyvendinimo, atsižvelgiant į visų socialinių grupių interesus²⁹. B. Fridmano teigimu, jau pradinėje Lietuvos nepriklausomo gyvenimo atkūrimo stadijoje imta reikalauti, kad valstybė netapatintų savęs su kuria nors viena socialine klase, neveiktų vien tik jos interesais, o pakiltų virš klasių ir „užtikrintų žmonėms laisvą naudojimąsi savo prigimtinėmis teisėmis ir laisvėmis“³⁰. Tarnavimas bendrai gerovei laikytinas ir pačios valstybės legitimiskumo bei jos paliepiamų teisėtumo kriterijumi: jei valstybė peržengia visų piliečių gerovės ribas, tai jos įstatymai netenką juridinės galios³¹.

3.2. Valstybės vaidmuo siekiant socialinio kompromiso

P. Malakauskio nuomone, žmogaus teisių prigimtiškumas ir įpareigoja valstybę ne tik veikti visų piliečių gerovės interesais, bet ir suteikia jai teisę reikalauti, kad atskiri piliečiai, institucijos, organizacijos irgi elgtųsi atsižvelgdamos į visuomenės gerovę³². Neabejota buvo, kad teisingoje socialinėje santvarkoje turi būti nuosavybės kontrolė. A. Maceina siūlė ją įgyvendinti, remiantis pajamų ir išlaidų kontrolės įstatymu, kuris leistų valstybės pareigūnams prižiūrėti atskirų asmenų turtėjimą ir jų nuosavybės naudojimą. Pastarasis vienokiu ar kitokiu būdu turėtų būti susocialintas. Tam prireiktų dar vieno – kapitalo cirkuliacijos – įstatymo, neleidžiančio „gulėti nenaudojamiems kapitalams, perimant juos visuomenės tarnybai“³³. Tokie teisingi įstatymai iki minimumo turėtų sumažinti prieštaravimus tarp socialinių sluoksnių ir padėti pasiekti socialinį kompromisą. Tai buvo grindžiama nuostata, kad nuosavybė teikia privalomus įsipareigojimus, „ir yra“ tiek pateisinama, kiek tai sutinka su visuomenės labu³⁴. Jis neneigė ir jos nusavinimo galimybės be kompensacijos, skirtingai nei dauguma to meto lietuvių nesocialistinės inteligentijos atstovų, jei to kartais reikalautų visuomenės interesai. Šių idėjų išgašdinti Lietuvos dvarininkai apskelbė S. Šultę „bolševiku“, pavoju esamai

27 Paltarokas, K., *supra* note 24, p. 75–76.

28 Staugaitis, J. *Darbininkų klausimas*. Seinai: Laukaičio sp., 1912, p. 45.

29 Kaupas, A. *Evoliucija, ne revoliucija*. Kaunas: Banaičio sp., 1908, p. 5.

30 Fridmanas, B. Prigimtinės teisės idėja. *Teisė*. 1924, 6: 17.

31 Malakauskis, P. Prigimtios įstatymas. *Draugija*. 1920, 7-8: 294–295.

32 *Ibid.*, p. 292.

33 Maceina, A., *supra* note 1, p. 188–190.

34 Šultė, S., *supra* note 15, p. 13.

santvarkai žmogumi³⁵. To meto socialinė tikrovė dar nebuvo subrendusi efektyviai derinti individualizmą su kolektyvizmu.

Ieškant „teisingų“ kelių į visuotinę santarvę ir valstybinę gerovę, buvo stengtasi rasti tai, kas žmones jungia, o ne tik kas skiria. Tokiu pagrindu A. Andrašiūnas laikė norą turėti nuosavybę. Tai prigimtinė teisė, todėl, anot jo, valstybė turi pagelbėti neturintiems piliečiams, kad jie įgytų galių ir galimybių savarankiškai rūpintis savo teisių įgyvendinimu bei sauga, o ne vien pasikliauti pagalba iš šalies. Jis akcentavo būtent tokią paternalistinę valstybės funkciją, kuri paremia paties individo pastangas garantuoti savo teises ir laisves, o ne tik dovanoja ir nurodinėja. Būtų geriausia, kad augantis pagrindinis tautos kapitalas kaip galima vienodžiau pasiskirstytų ir pirmiausia patektų tiems, kurie tose įmonėse dirba <...> visa tauta turi susidėti iš savininkų, nes tik tuo būdu žmogus bus organiškai suaugęs su savo tėvyne ir gyvai suinteresuotas valstybės nepriklausomybe³⁶. Jei tai įvyks, svarstė K. Paltarokas, „įvyks teisingesnis už kitą laikinų gėrybių padalijimas, nes kuomet žmonės turi vilties įgyti žemės nuosavybės <...> su didesniu noru ir uoliau griebiasi darbo, o tas dvasios karštis žymiai padidina žemės derlingumą ir visuomenės turtą“³⁷.

3.3. Korporatyvizmas kaip fizinės kovos už savo teises alternatyva arba kolektyvizmas kaip individualybės saugos garantas

K. Paltarokas teigė, kad „greta su valstybės veikimu“ reikalingos ir visos visuomenės pastangos. „Savo spėkų pažintas ir iširtas neužtekimas lenkia žmogų ir ragina vienyties su kitais jį ieškoti nuo jų pagalbos. Pasiduodamas tam įgimtam palinkimui, pasidaro žmogus valstybinės draugijos sąnarys.“³⁸ Korporatyvizmas – pavienio individo siekis pašalinti individualistinių priemonių ribotumus, sustiprinti savo teisių įgyvendinimo galimybes, priverčiant darbdavius skaitytis su teise tų, kurie neturi kapitalo ar mažiau jo turi. Jis vertintas kaip viena priemonių išvengti socializmo. Korporatyvizmas – tai posūkis nuo liberalios, susiskaldžiusios visuomenės į „organinę“, kur klasių kova verčiama darbdavių ir darbininkų bendradarbiavimu abipusės gerovės interesais. „Mūsų ateities valstybė savo forma ir struktūra bus korporatyviška valstybė“, – teigė G. Valančius³⁹.

„Bendradarbiavimas“, reikia pažymėti, katalikiškosios inteligentijos buvo suprantamas ne tik ekonomine prasme, bet ir psichologine. Prieštaraudamas K. Marksui, J. Keliuotis pastebėjo, kad tikrovėje darbininkų sąjūdį pagimdė daugiau psichologinės negu ekonominės priežastys⁴⁰. Taigi „socialio klausimo šaknys siekia daug giliau, būtent, į pačias žmonių sielas, ir todėl, nereformavus šitų sielų, negalima visai sėkmingai reformuoti ir ekonominio socialinio gyvenimo“⁴¹. Reikia, kad turtas nebebūtų laiko-

35 Vaišvila, A. Simonas Šultė ir tolerancijos problema. *Iš tolerancijos istorijos*. Vilnius, 1992, p. 144.

36 Andrašiūnas, A. Mūsų pramonės ugdymas. *Naujoji Romuva*. 1938, 48: 915.

37 Paltarokas, K., *supra* note 24, p. 132–133.

38 Paltarokas, K., *supra* note 24, p. 134.

39 Valančius, G. Mūsų visuomenės dinamika. *Naujoji Romuva*. 1933, 128–129: 554.

40 Keliuotis, J. Marksizmo likvidacija. *Naujoji Romuva*. 1933, 116: 266.

41 Šalkauskis, S., *supra* note 18, p. 127.

mas žmogiškosios vertės matu, o darbas nebūtų nuasmeninamas, pamirštama jo dvasinė prasmė, kas, pasak A. Maceinos, griaua moralinį socialinės santvarkos pagrindą⁴². Socialinio auklėjimo tikslas turi skatinti jaunas kartas į socialinę pagalbą artimui visomis prieinamomis priemonėmis, neduoti išsivystyti agresyviems socialiniams instinktams, pagrįstiems egoizmu, savanaudiškumu, o stengtis įkvėpti tokių socialinių nusiteikimų, kaip socialinis taikingumas, socialinis teisingumas, socialinio atsakingumo jausmas⁴³.

Norint pagerinti visos visuomenės socialinę būklę, katalikiškoji lietuvių inteligentija laikė veiksminga priemone esamos tvarkos tobulinimą, o ne griovimą. Socialinė kūryba laikyta galima tik jungiant, derinant individo ir kolektyvo interesus, o ne konfliktuojant. Socialinė partnerystė parodyta kaip naudinga ir atskiram individui, ir visuomenei bei valstybei, bandyta nurodyti ir atskirus būdus jos siekti.

4. Tautos ir valstybės idealų prioritetą kaip kriterijų vertinant socializmo kosmopilitiškumą

Kuriant visuotinės gerovės ir socialinio kompromiso valstybę, lietuvių katalikiškoji inteligentija ypatingą vaidmenį skyrė valstybei. Grįsta prigimtiniomis žmogaus teisėmis ji buvo laikoma aukščiausia tautos visuomeniškumo forma, socialiniam paslaugavimui palankiausia terpe. Kaip teigė K. Paltarokas, „prigimta žmogui gyventi valstybėje, kuri visais rūpintųsi“⁴⁴. Socialistams propaguojant proletarinę valstybę, kuri turėtų egzistuoti tik iki bus panaikinti visi klasiniai prieštaravimai, imta vertinti tuometines aktualijas bei vertybines daugumos lietuvių orientacijas ir idealus.

Tautinis atgimimas, nepriklausomos valstybės kūrimas sudarė charakteringą to laikų nuotaiką. Visos pasaulėžiūros centru virto tauta kaip absoliutas. A. Maceinos įsitikinimu, tauta turi gilesnį pagrindą negu klasė. Klasė, pirmiausia darbininkų, kuri markizme svarbiausia, yra atsitiktinis dalykas. Ji atsirado „mašinos įsigalėjimo laiku“. Tuo tarpu tauta, anot jo, turi ontologinę atramą pačiame žmoguje. Joje susieina prigimtis ir kultūra, ji lemia visas gyvenimo sritis. Su jam būdingu loginiu nuoseklumu A. Maceina darė išvadą, kad nacionalizmo pagrindai daug stipresni nei socializmo. Jis neleidžia valstybei praryti ir pavergti asmens, nes ne žmogus valstybei sutvertas, bet valstybė žmogui ir privalo jam palengvinti pasiekti jo gyvenimo tikslą⁴⁵.

Krikščioniškosios inteligentijos atstovui A. Kaupui internacionalistinės socializmo vizijos atrodė utopiškos. Jis pabrėžė, kad „tautos bundančios ir nenorinčios iširti“⁴⁶. Atvirkščiai, sako jis, „mažiausia tautelė ieško lygių teisių su kitomis“⁴⁶. Šito negali suprasti bolševikai, nes jiems nebūdinga tėvynės meilė. Tėvynės meilė buvo laikoma moraliniu gėriu. Ji leidžia įsilieti į tautos organizmą, suvokti ir pažinti savo pareigas kitiems

42 Maceina, A., *supra* note 1, p. 143.

43 Šalkauskis, S., *supra* note 18, p. 131.

44 Paltarokas, K., *supra* note 24, p. 27.

45 Maceina, A. *Tautinis auklėjimas*. Kaunas: Šviesa, 1934, p. 223–224.

46 Kaupas, A. *Patrimo laiškai*. Skenandoach: Milukas, 1907, p. 49–50.

žmonėms. Gyventi tarp savų ir naudotis savo valstybės turtais laikyta didele gėrybe. Socialistai, anot K. Šaulio, linkę paaukoti ir tradicijas, ir „savo tėvų žemės dvasią“⁴⁷.

Ypač buvo smerkiami radikalieji socialistai, raginę lietuvius darbininkus vadintis ne lietuviais, bet tiesiog proletarais, kad būtų galima greičiau įsiliesti į pasaulio proletariato gretas ir įvykdyti pasaulinę revoliuciją. Vertindami situaciją Lietuvoje, lietuvių nesocialistinė inteligentija akcentavo, kad valstiečiai siekia turėti savo valstybę ir nuosavos žemės. Štai kodėl A. Kaupas pabrėžė, kad V. Kapsukas, prisiskaitęs K. Markso raštų, Lietuvos reikalus vertina „per dogmas, ore kabančias kategorijas“⁴⁸.

Taigi, galima sakyti, kad socialinės problemos buvo įgavusios tautinį aspektą. Analizuodama kiek socializmas, kaip teorija, pretenduoja ir gali jas įveikti, inteligentija ypač rūpinosi kosmopolitiška jojo pasaulėžiūra. Buvo kritikuojama universali, nuasmeninta kultūra, neleidianti pasireikšti tautos savitumams, o paneigdamas tautiškumą, socializmas kartu paneigė ir žmogaus turinį⁴⁹. Tautybė laikyta būtinu teigiamuoju gyvenimo veiksniu, nes ji yra ta individualinė, nors ir sutelktinė, lytis, kuria turi pasireikšti visuotinas žmogiškosios dvasios turinys⁵⁰.

Galima teigti, jog socialistų skelbiama valstybės ir tautos priešstata socialinei gerovei lietuvių katalikiškajai inteligentijai buvo nepriimtina, neatitinkanti laiko aktualijų, nešanti nesaugumą ir sumaištį bei priešinga ne tik lietuvių pasaulėžiūrai, bet ir apskritai žmogaus prigimčiai.

4.1. Socializmo perspektyvų Lietuvoje analizės

Aiškinant socializmo idėjos ir praktikos privalumus bei trūkumus, liko erdvės ir jo perspektyvos vertinimams. Kaip pastebėjo žinomas istorikas Z. Ivinskis, ypač aktualus buvo tuometinis bolševizmo veidas⁵¹. Remdamasis katalikiškosios socialinės filosofijos principais, profesorius F. Kemėsis teigė, kad socializmo idėja praktikoje, t. y. Rusijos valstybėje, virto karikatūra⁵².

J. Aleksa atskyrė revoliucinį ir reformistinį socializmą, ko dažnai dėl politinių pragmatinių tikslų nesiekė kiti katalikų ideologai. Tiesa, jis pažymėjo, kad „apskritai, K. Marksas yra artimesnis Leninui nei pokariniams socialdemokratams“⁵³. Vertindamas pasaulinę ekonominę krizę, J. Aleksa pastebėjo, kad proletariatui liko tik pasiektos anksčiau gerovės nykimas. O pastaroji yra būtina „socialistinei politiškai ir visuomeniškai kūrybai“. Taigi, kai kurie socialistai priėjo išvadą, jog grynai ekonomiškai negalima įrodyti, kad socializmas būtinai ir neišvengiamai turi ateiti, o „juo labiau auga ir žydi

47 Šaulys, K. *Socialistai ir mūsų socialieji reikalai*. Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1907, p. 30.

48 Kaupas, A., *supra* note 18, p. 47.

49 Maceina, A. *Socialinis teisingumas: kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai pagrindai*. Kaunas: Sakalas, 1938.

50 Šalkauskis, S. *Ateitininkų ideologija*. Kaunas: Šviesa, 1933, p. 56.

51 Ivinskis, Z. Bolševizmo tikrovė. *Židinys*. 1932, 2: 159.

52 Kemėsis, F. Kodėl komunizmas yra nepriimtinas? *XX Amžius*. 1936, 117: 3.

53 Aleksa, J. *Lietuviškų gyvenimo kelių beišeikant: lietuvių tautos likimo klausimu*. T. 2. K.: Aut. leid., 1933, p. 218.

kapitalistinės gamybos būdas, juo geresni šansai socialistinei sistemai⁵⁴. J. Aleksos įsitikinimu, „kai socializmui gera, tai kapitalizmui bloga. Bet kai kapitalizmui bloga, tai dar visai nereikia, kad socializmui gera“⁵⁵.

Komunistų veikimo metodą, kaip įdomiausią ir aktualiausią klausimą visoje komunistinio judėjimo problemoje, 4-ojo dešimtmečio pabaigoje iškėlė J. Daulius (Stasys Yla). Šią doktriną laikydamas „pavojingu priešu“, siūlė pažinti jo veikimo taktiką, kad būtų galima nugalėti. Išskyręs komunistų metodo bruožus į pastoviuosius ir kintamus autorius įrodė, kad šis yra labai „nusisekęs“: dinamiškai lankstus, preciziškai tikslingas, totališkai partikuliarinis, nes apima visus žmones, visas vertybes, tačiau į juos veikia atskirai; romantiškai realistinis, nes remiamas ateities žemės rojaus mistika, pasireiškia ir realių darbų vykdymu; negatyviai pozityvus, nes jam būdingas naikinimas įprastinių vertybių kaip priemonė pozityvių komunistinės veiklos uždavinių realizavimui⁵⁶. Apibendrinamas savo studiją, J. Daulius pastebėjo, kad Lietuva nėra ypatingai palanki dirva komunistinėms idėjoms. Jo įsitikinimu, „lietuvių tauta gyvena savo nepriklausomybės išlaikymo mintimi ir jokios idėjos, galinčios griauti tos nepriklausomybės pagrindus, negali rasti pritarimo“⁵⁷.

Kadangi socializmas skelbė išsigelbėjimą tik proletariatui, o ne visai visuomenei, buvo prieita ir prie kitos išvados, kad laikyti jį baigtiniu istorinio vystymosi etapu yra visai nepagrįsta. Laikytasi nuomonės, kad prievarta kuriama socialistinė vizija, kad ir suvaržytų asmeninę iniciatyvą, pakenkdama visuomenės pažangai, dėl to žlugtų ir būtų tik nauja evoliucijos stadija. Taigi, anot S. Šultės, „socializmas dėl to ir vadinamas utopija, kad nė kiek nepakeitus žmogaus doros <...> einama prie tvarkos, kuri tik dangaus išrinktiesiems tėra galima“⁵⁸. Taigi katalikų ideologai nelaikė socialistinio ūkio tinkamu kurti materialines gėrybes, motyvuodami kūrybinės iniciatyvos varžymu, kas gali nuvesti ne tik į ekonomikos stagnaciją, bet ir katastrofą. Socializmas buvo apibūdintas kaip neįgalus sukurti visuotinės gerovės, o dar blogiau – kaip priešingas žmogaus prigimčiai ir saviraiškos siekiams.

Konceptualiai krikščioniškosios minties santykį su socializmu išdėstė S. Šalkauskis. Aptardamas „civilizacijos krizės“ ideologemą, jis išskyrė kultūrinę – dvasinę visuomeninę – politinę ir socialinę-ekonominę krizes, kurios lėmė intelektualinę ir moralinę anarchiją visuomenėje. „Modernusis pasaulis yra praradęs pajautimą tikrų santykių tarp materialinės ir dvasinės gyvenimo srities.“⁵⁹ Aiškindamas socializmo atsiradimą, filosofas rėmėsi mąstytoju L. Riomeriu. Pastarojo žodžiais tariant, socializmo tėvas yra kapitalizmas. Tiesa, pastebėjo S. Šalkauskis, savo ekonominės doktrinos turiniu socializmas buvo reakcija ir protestas prieš kapitalistinį pasaulį, bet jo persisunkimas ekonomizmu dvasia jau buvo bendras su pastaruoju. Socializmui žmogus buvo visų pirma „homo

54 Aleksa, J. *Lietuviškų gyvenimo kelių beiėskant: lietuvių tautos likimo klausimu*. T. 2. K.: Aut. leid., 1933, p. 218.

55 *Ibid.*, p. 216.

56 Daulius, J. (Yla S.) Komunistų veikimo metodai. *Židinys*. 1937, 7: 51–61.

57 *Ibid.*, p. 61.

58 Šultė, S., *supra* note 16, p. 29.

59 Šalkauskis, St., *supra* note 12, p. 263.

economicus“, nes, vienašališkai traktuodamas žmogų, jis negalėjo sutarti su liberalistine demokratija, pagrįsta laisvės ir lygybės principais, ir skelbė proletariato diktatūrą bei „autoritatyvinį“ režimą. Pastarieji nebuvo Lietuvos katalikų įsivaizduojama tobula valstybės valdymo vizija. Tačiau, kaip pažymėjo J. Keliuotis, kiekvienas žmogiškasis darbas, kūrinys turi ir gerų, ir blogų pusių. Taigi ir komunizme tiesa yra susijusi su melu⁶⁰. J. Keliuotis buvo įsitikinęs, kad neigiant kokią nors idėją, nuo jos nusigręžiama, bet ji nenugalima. Anot jo, suprasti sunkiau negu prakeikti, bet užtat tauriau ir vaisingiau⁶¹.

4.2. Idealios santvarkos modelio paieška – konvergencijos teorija

Plėtojant žmogaus teisių apsaugos, socialinių problemų veiksmingesnių priemonių paieškas, buvo svarstomas ir atitinkamo socialinės, ekonominės santvarkos modelio klausimas. Idealios santvarkos modeliu nesirinktas nei kapitalizmas, nei socializmas, kaip socialinės tvarkos kraštutiniai. Anot katalikų sociologo S. Šultės, kapitalizmas pavojingas pernelyg dideliu individo laisvės sureikšminimu ir viešojo intereso sumenkinimu, o socializmas atvirkščiai – pernelyg visuotiniu individo pavergimu viešajam interesui. Kapitalizmas ir socializmas – tai tik du valstybės raidos etapai pakeliui į visų gerovės valstybę. Todėl modernios valstybės santvarka, pasak S. Šultės, turinti remtis šių dviejų kraštutinių sinteze: „Tiesa yra viduryje tarp dviejų kraštutinių teorijų <...> galutinis žmonių sutvarkymas bus toks, kur bus sutaikyta individualizmas su kolektyvizmu, asmens laisvė ir jo iniciatyva su visuomeninio gyvenimo reikalais.“⁶² Prie šių idėjų buvo priėję ir A. Maceina, ir S. Šalkauskis, tačiau, anot teisės filosofijos profesoriaus A. Vaišvilos, ano meto socialinė tikrovė dar nebuvo iš vidaus subrendusi šią idėją priimti, jau nekalbant apie pastangas ją įgyvendinti⁶³. Jie nepasmerkė socializmo apskritai, nesuabsoliutino jo trūkumų, o numatė, kad socializmas ateina pakeisti kapitalizmą tik kaip dominuojantį kraštutinumą, kad po kurio laiko pats virstų socialinei pažangai pavojingu kraštutiniu. Visuomenės pažanga bus priversta žengti trečią žingsnį – kurti kokybiškai naują santvarką, pagrįstą kapitalizmo ir socializmo sinteze, kurioje bus išsaugomi abiejų šių santvarkų gyvybingi principai.

Apibendrinus periodiniuose leidiniuose bei atskiruose spaudiniuose pateiktus socializmo vertinimus, galima teigti, jog socializmas buvo vertintas dviem aspektais: pirma, kaip visuomenės puoselėjamos idealios santvarkos vizija, antra, kaip reakcija į neigiamus liberaliojo kapitalizmo padarinius. Katalikai sutartinai neigiamai vertino socializmo kolektyvistinio intereso suabsoliutinimą kaip priešingą individualistinei žmogaus prigimčiai. Privatinė nuosavybė pripažinta prigimtine žmogaus teise. Kritikuotas socialistų propaguojamas kolektyvinis jos valdymas, tačiau pripažįstama individo atsakomybė visuomenei. Be teisės, anot jų, yra ir pareigos, kurias uždeda pats nuosavybės turėjimas. Teisė į privatinę nuosavybę laikyta itin svarbiu veiksmu, skatinančiu žmo-

60 Keliuotis, J. Komunizmas. *Naujoji Romuva*. 1934, 158: 25.

61 *Ibid.*

62 Šultė, S., *supra* note 16, p. 33.

63 Vaišvila, A., *supra* note 11, p. 254.

gaus kultūrinį aktyvumą, iš to ir socialinę pažangą bei visuomenės evoliuciją. Manoma, kad su nuosavybės mastu plečiasi žmogaus laisvė, užtikrinamas jo orumas. Katalikai atskyrė socializmo teorijos ir praktikos dalykus. Jie parodė kad, nors socialistų skelbti abstraktūs laisvės, lygybės, socialinio teisingumo idealai artimi krikščionijai, bet jų diegimo būdai yra jai priešingi, kadangi skirtingai įsivaizduojamos visuomenės varomosios jėgos ir pobūdys. Neigta ir socialistų propaguota idėja, esą galima sukurti tobulą socialistinę visuomenę pagal iš anksto parengtą vienintelį teisingą projektą, nevengiant ir prievartos. Visuomenės raidos marksistinei revoliucinei, t. y. per neišvengiamą klasių kovą, koncepcijai katalikai priešino evoliucinę visuomenės raidos nuostatą.

Išvados

Lietuvos katalikai dar XX a. pirmoje pusėje atvėrė naujas socializmo ir valstybės valdymo sąveikos tyrinėjimo plotmes bei suformulavo iki šiol aktualumo nepraradusias socialinės teisinės valstybės teorines išvagas. S. Šultė, A. Maceina, S. Šalkauskis svarstė ir naujo socialinės santvarkos modelio klausimą. Jie nepasmerkė socializmo apskritai, bet numatė, kad visuomenės pažanga bus priversta kurti kokybiškai naują santvarką, pagrįstą kapitalizmo ir socializmo sinteze, kurioje bus išsaugomi abiejų šių santvarkų gyvybingi principai. Šios idėjos dabar bandomos realizuoti XXI a. socialinės teisinės valstybės vaizdiny. Socialinio kompromiso siekimas ir užtikrinimas laikytas ne tik pačių individų, visuomenės, bet ir valstybės tikslu. Efektyvus valdymas vaizduotas kaip teisingų įstatymų, aktyvios socialinės politikos formavimas ir vykdymas. Tai turi įtakoti efektyvų socialinių teisių įgyvendinimą, tuo mažinti socialinę įtampą ir silpninti destruktivias jėgas visuomenėje. Socializmo populiarumas pasaulyje, o ypač kaimyninės Rusijos politika turėjo stiprios įtakos Lietuvos politinei minčiai, lėmė supaprastintą socializmo, kaip proletariato idėjinės atsvaros klerikalizmui ir buržuazijai, supratimą, jo sutapatinimą su bolševizmu. Buvo išreikštas katalikiškosios inteligentijos požiūris į socializmą, jo idėjinį palikimą ir perspektyvas. Šių ir kitų momentų atskleidimas praturtina Lietuvos teisinės filosofinės bei politinės minties istorijos tyrinėjimus, leidžia geriau suprasti paties socializmo idėjinę raidą, nustatyti jo kompetencijos galiojimo ribas šiandieniniame pasaulyje. Išreikštos vertingos idėjos gali būti vaisingai panaudotos kuriant demokratinę visuomenę ir socialinę teisinę valstybę.

Literatūra

Aleksa, J. <i>Lietuviškų gyvenimo kelių beišeikant: lietuvių tautos likimo klausimu</i>. Kaunas: Aut. leid., 1933. Andrašūnas, A. Mūsų pramonės ugdymas. <i>Naujoji Romuva</i>. 1938, 48. Civinskas, A. <i>Socialistai. Kas jie? Iš kur atsirado?</i> Skenandoach: Žvaigždės sp., 1908.	Daulius, J (Yla S). Komunistų veikimo metodai. <i>Židinys</i>. 1937, 7. Fridmanas, B. Prigimtinės teisės idėja. <i>Teisė</i>. 1924, 6. Gustainis, V. Komunizmas ir fašizmas. <i>Židinys</i>. 1937, 8-9.

- Ivinskis, Z. Bolševizmo tikrovė. *Židinys*. 1932, 2.
- Kaupas, A. *Evoliucija, ne revoliucija*. Kaunas: Banaičio sp., 1908.
- Kaupas, A. *Patrimpo laiškai*. Skenandoach: Milukas, 1907.
- Kaupas, A. *Socializmo silpnos pusės*. Skenandoach: Šliako sp., 1903.
- Keliuotis, J. Komunizmas. *Naujoji Romuva*. 1934, 158.
- Keliuotis, J. Marksizmo likvidacija. *Naujoji Romuva*. 1933, 116.
- Keliuotis, J. *Visuomeninis idealas*. Kaunas: Naujosios Romuvos leidykla, 1935.
- Kemėšis, F. Kodėl komunizmas yra nepriimtinas? *XX Amžius*. 1936, 117.
- Krupavičius, M. Bažnyčios socialiniai dėsniai. *Židinys*. 1930, 12.
- Maceina, A. *Raštai: Socialinė filosofija*. T. 2. Vilnius: Mintis, 1992.
- Maceina, A. *Socijalinis teisingumas: kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai pagrindai*. Kaunas: Sakalas, 1938.
- Maceina, A. *Tautinis auklėjimas*. Kaunas: Šviesa, 1934.
- Malakauskis, P. Prigimtųjų įstatymas. *Draugija*. 1920, 7-8.
- Paltarokas, K. *Socialinis klausimas*. Kaunas: Petronio knygynas, 1921.
- Staugaitis, J. *Darbininkų klausimas*. Seinai: Laukaičio sp., 1912.
- Steigiamojo Seimo darbai*. 1920–1921.
- Šalkauskis, S. Momento reikalai ir principų reikalavimai. *Raštai*. T. 5. Vilnius: Mintis, 1996.
- Šalkauskis, S. *Visuomeninis auklėjimas*. Kaunas: [s.n], 1927.
- Šalkauskis, St. *Ateitininkų ideologija*. Kaunas: Šviesa, 1933.
- Šalkauskis, St. Ideologiniai dabarties krizių padariniai ir katalikiškoji pasaulėžiūra. *Židinys*. 1936, 3.
- Šaulys, K. *Socijalistai ir mūsų socijališkieji reikalai*. Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1907.
- Šultė, S. *Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai*. Kaunas: Šviesa, 1919.
- Šultė, S. *Savasties klausimu*. Kaunas: Šviesa, 1919.
- Vaišvila, A. Simonas Šultė ir tolerancijos problema. *Iš tolerancijos istorijos*. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Academia, 1992.
- Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija*. Vilnius: Litimo, 2000.
- Valančius, G. Mūsų visuomenės dinamika. *Naujoji Romuva*. 1933, 128–129.
- Žagrakalys, J. Pozityvinės teisės krizė. *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai*. T. II. 1936.

CATHOLIC SOCIAL THOUGHT IN THE INTERWAR PERIOD IN LITHUANIA: THE IMAGE OF SOCIAL STATE UNDER THE RULE OF LAW IN SOCIALISM

Eglė Venckienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Social life is changing very fast. People are trying to find out reasons of living in a safe society and understand their role in it. The 'wrong' and 'right' models of the social life, state and law systems are appearing. In the XXth century, one of them – socialism – made suggestion how to solve social problems, determined of capitalism. This work deals with the situation of Lithuanian social thought in the Republic of Lithuania (1900–1940). In the article, the standpoint of catholics of socialism is reflected.*

Catholics displayed socialism as a system, which accumulated many distorted images about human nature, motivations of human behavior, society and its functioning. Considering the society being an organic totality of individuals, but not a faceless mass, and an individual being a personality having natural rights to be respected, but not considered as a little screw without any rights in the state machine, with whom any experiments may be performed, they disclosed Utopia of the idea, proposed by socialists, of the possibility of a perfect society creation by the only preliminarily arranged correct plan. For this purpose to be achieved, they constructed a model of socialist economy and then destroyed it, demonstrating economical inefficiency of this system. In this manner, intellectuals warned Lithuania and its people about the destructiveness of the realization of such an experiment.

In spite of criticism of socialism, some intellectuals, such as A. Maceina, S. Šultė and S. Šalkauskis, appeared to be rather respective to the new social ideas and did not distinguish any social economic system as the best and only one. They thought that all the world, including Lithuania, has to create a new social life and take as a base the progressive ideas of socialism and capitalism. According to the opinion of the Catholics, the most reliable way to a safe society and economical welfare passes through the cooperation of individuals and state's duty to create right laws.

Ideological spirit was the main obstacle for the intellectuals to recognize trends of socialism by their aims and methods. That is the reason, why socialism was identified as bolshevism. However, the expression of the intellectuals' opinion about socialism, its ideological heritage and perspectives enriches the research of the Lithuanian legal philosophical and political thought and allows to understand better the ideological development of socialism and to define its competence and limits of validity in the contemporary world. Valuable ideas may be fruitfully used in creating a democratic society, social state and the rule of law.

Keywords: social state under the rule of law, socialism, right, natural law.

Eglė Venckienė, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros docentė, daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisių ir laisvių apsauga, teisė į orumą.

Eglė Venckienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Legal Philosophy and History, associated professor, doctor. Research interests: protection of human rights and freedoms, the right to dignity.